

Ilja Matvejev

Wagnerisering – Hur Putin sålt ut den ryska staten

Ur *LeftEast*, 3 juli 2023

Wagnergruppen bildades 2014 som ett privat militärt företag, ägt av den ryske affärsmannen och Putins förtrogne, Jevgenij Prigozjin. Gruppen gjorde sin första militära insats i Donbas, där den hjälpte separatistiska krafter mot Ukrainas armé. Därefter har den satts in i Syrien, Libyen och ett antal länder i Afrika och försett Ryssland med möjligheten att kunna förneka sina militära interventioner och den flexibilitet som armén inte kunde stå för. Wagner nådde sin toppnivå efter den ryska invasionen av Ukraina 2022. Därefter har den vuxit i styrka tack vare generösa rekryteringsvillkor (officiellt värderade till 850 miljarder rubel, eller tio miljarder dollar, men oklarhet råder om vilken tidsperiod detta avser) och löften om frigivning av ryska fångar som ansluter sig. Wagner har betecknats som en av de mest effektiva stridsenheterna på den ryska sidan på grund av befälhavarens ointresse för antalet stupade. På senare tid har Prigozjin och hans mediaimperium kritiserat hur kriget sköts och hamnat i en allt skarpare konflikt med ledningen för den ryska armén, något som kulminerade den 24 juni 2023 med Wagners "Marsch mot Moskva" eller "Prigozjins kupp". Wagnerstyrkorna stod bara 20 mil söder om Moskva när Prigozjin avbröt sin kupp, vilket gjorde ett stort antal experter helt villrådiga. LeftEast har nu glädjen att presentera Ilja Matvejevs politiskt-ekonomiska analys av Wagnerfenomenet. Artikeln publicerades först på ryska.

Prigozjin visar runt Putin på sitt cateringföretag Konkord nr 11 (Källa: Wikimedia Foundation)

I sin artikel "Ryssland vid millennieskiftet" från december 1999 skrev Vladimir Putin: "Ryssland behöver en stark statsmakt och måste skaffa sig det." Han hävdade att *gosudarstvennitsjestvo* (statsbyggande) är en organisk del av Rysslands historia och samhälle och att återställandet av staten var hans huvuduppgift. Därefter har "stark statsmakt" eller "vertikal makt"

blivit viktiga ideologiska inslag i Putins välde och begreppet *gosudarsvtennik* (statsbärande) är något av ett lösenord för eliten i Kreml.

Det blir då så mycket märkligare att det under tjugotredje året av Putins styre var ett privat militärt företag som hade nyckelrollen i det krig han startat och det i ett antal som uppgick till 40 000-50 000 man – nästan en tredjedel av hela den styrka som invaderade Ukraina den 24 februari 2022. Till slut försökte sig det Privata Militära Företaget [PMF] Wagnergruppen på en statskupp, där ett stort regionalt centrum intogs av rebellstyrkorna, beväpnade kolonner rullade mot Moskva, ett antal av försvarsministeriets helikoptrar och ett flygplan sköts ner och minst 13 personer dödades. Monopol på våldsutövning har sedan den tyske sociologen Max Weber varit definitionen på en stat. Nu hade det uppenbart utmanats och begreppet ”vertikal makt” visat sig lika ömtåligt som en porslinskopp. Den här gången gick koppen inte sönder, men var full av sprickor – åsynen av hur Jevgenij Prigozjin läxade upp biträdande försvarsminister Jevkurov och att hans kolonner obehindrat kunde rulla genom ryska regioner och ta sig nästan till Moskva har satt avtryck hos den ryska eliten; slutsatser har dragits. Maktens bräcklighet är en självuppfyllande profetia.

I sitt extraordinära anförande den 24 juni, som varade bara fem minuter,¹ lyckades Putin, som så många gånger tidigare de senaste åren, leverera ännu en historiektion. Nu handlade det om revolutionen 1917. Det ger intryck av att i Putins ögon är återkommande kriser något som präglar rysk historia, de är lika oundvikliga som årstidernas växlingar och uppgiften för den ryska staten och dess ledare är att ständigt bjuda motstånd mot dem. Och det handlar också verkligen om historien – men bara de senaste 23 årens historia. Den svaghet hos den ryska staten som Prigozjin påvisat är resultatet av Putins eget agerande – han är ju den som skapat denna stat.

PMF som ett sätt att styra landet

2008 publicerade den ryske politiske sociologen Vadim Volkov en artikel med rubriken ”Statliga korporationer: Ytterligare ett institutionellt experiment”. Hans resonemang var följande: Kring 2005 hade stigande energipriser gett ryska staten möjlighet att samla på sig betydande reserver och frågan var nu hur de skulle spenderas. Putin var medveten om att den ryska ekonomin behövde moderniseras, men han litade varken på privata företag eller (vilket var viktigare) på att staten själv skulle kunna klara av detta. Följden blev att det bildades statliga korporationer. Egentligen är de verktyg för att spendera offentliga tillgångar, skyddade såväl mot marknadskonkurrens som inspektioner och kontroll från regeringens sida. Statliga korporationer har befunnit sig i en gråzon, vilket fått både experter och till och med regeringsmedlemmar att undra: hur ska man beteckna konsolideringen av tillgångar inom deras ramverk – som smygande nationalisering eller maskerad form av privatisering? Volkov själv föreslog termen ”personifierad statsegendom”. ”Denna egendom förblir statlig egendom genom att vara kontrollerad av statschefen.”

I denna gråzon, som är skyddad både från marknadens krav och formell statlig kontroll, är det viktigaste maktinstrumentet Putins personliga relationer med cheferna för de statliga bolagen – och stora statliga företag, som i detta avseende inte skiljer sig från statliga korporationer. Putins stat är ett kollektiv av ”statsbärare”, knutna till Putins personliga förtroende, och inte via formella legala band. Putins version av ”statism” handlar därför inte om något engagemang bakom Webers ideal om en rationell, meritokratisk byråkratkår, utan snarare om en ideologi om ”nationella intressen”, förverkligad med alla till buds stående medel, utan hänsyn till formaliteter. Och eftersom ”nationellt intresse” är ett oerhört vagt begrepp är det föga

¹ Se <http://en.kremlin.ru/events/president/news/71496>

förvånande att ”statsbärarnas” egna privata intressen får ersätta det vardagliga regerandet och att deras positioner ger dem personlig vinning.

Emellanåt har Putins skepsis mot formella statliga institutioner (trots hans uttalade engagemang för ”statism”) öppet lyst igenom. Historien om bolaget *Rosneftegaz*, som får aktieutdelning från *Rosneft* och delvis från *Gazprom*, är ganska karakteristisk i det avseendet. Detta mystiska bolag ackumulerar inte bara enorma penningmängder, det investerar också i projekt runt om i landet; vem som ligger bakom valet av investeringsobjekt har befolkningen under lång tid inte fått veta. Till sist svarade Putin på en direkt fråga från Margarita Paptjenkova, journalist på *Vedomosti*, vid sin presskonferens 2016: ”Ja, det finns en sådan reserv som pengarna i *Rosneftegaz*. [...] Och vi finansierar vissa saker med dem när regeringen glömt bort att det finns saker som måste tas hänsyn till.” Detta var likvärdigt med att ”statsbäraren” Putin kort och gott inte tror på sin egen stat och, på grund av det budgetunderskott krisen lett till, väljer att ha en andra, parallell budget, som finns i den gråzon som utgörs av hans personliga relationer med Igor Setjin, och kanske andra aktörer (Putin preciserade inte vilka ”vi” är). Wagnergruppen passar bra in i denna management-modell. Om det finns en parallell budget, varför då inte även bilda en parallell armé?

De som befolkar gråzonen har redan medverkat i myterier – om än inte några väpnade sådana – mot den officiella verkställande makten, Ryska federationens regering. Exempelvis har cheferna för statliga företag (de ryska järnvägarna, *Rosneft*, *Gazprom*) vägrat att offentliggöra vad de tjänar, trots krav från dåvarande premiärministern Dimitrij Medvedev. Det fick till konsekvens att regeringen 2015 fick ändra kurs och de facto i lagen inskriva sin egen impotens gentemot Putins mäktiga vänner. Statsägda bolag är också kända för att ständigt kivas med finansministeriet om vilken andel av deras intäkter som ska överföras till budgeten.

En kollision med aktörer ur gråzonen kan sluta illa för regeringen. Således kostade ett försök att hindra *Rosneft* från att tillskansa sig tillgångarna i ett annat oljebolag, *Basjneft*, friheten för Alexej Uljukajev, minister för ekonomisk utveckling, trots att hans ståndpunkt var helt förenlig med Putins tidigare direktiv om att hindra ytterligare ökning av statlig egendom. Arresteringen av Uljukajev, som Setjin genomförde med hjälp av FSB-officerare knutna till *Rosneft*, var ett tecken på hur delar av maktapparaten privatiserats av en politisk aktör, som använde den möjligheten till att angripa den federale ministern (dvs staten själv) för egna syften och intressen. Det ledde inte till några våldsamheter den gången – Uljukajev var ju ändå bara minister för ekonomisk utveckling, inte försvarsminister – men till sin karaktär liknade detta agerande Prigozjins myteri.

”Vertikal makt” mot staten

Varför skapade Putin denna gråzon och lät dess olika uttrycksformer, som privatisering av profiter och att låta samhället stå för kostnaderna, omfatta hela statsapparaten? Ett svar är att ett sådant system är funktionellt. Statsvetaren Vladimir Gelman framhåller att korruption är ett av sätten att lösa maktfrågan (i allmänna termer, frågan om att se till att underställda följer order av överordnade). Möjligheten till egen vinning skapar incitament att agera i den överordnades (chefens) intressen. Därmed blir i stort ”Det ryska systemet”, som framlidne Blev Pavlovskij kallade det, regeringsdugligt. Det ger Putin möjlighet att uppnå sina mål – men bara inom vissa gränser. Priset kan mätas i pengar (plundring och förluster för staten), kvaliteten hos de statliga företagsledarna (extremt låg på grund av den rådande principen, ”det handlar om vem du känner, inte vad du känner till”), oförmågan att följa en konsekvent politisk kurs (som oundvikligt urvattnas på grund av olika privata intressen, som Putin själv gett fria tyglar), och slutligen sprickor i själva det statliga systemet grundvalar (vilket framgick av det myteri gråzonsaktören Jevgenij Prigozjin svarade för).

Putin skapade denna form av stat då hans huvuduppgift är att upprätthålla en regim av personlig makt. Egentligen kan ju maktfrågan lösas till mycket lägre pris genom demokratiska ansvarsformer, som tryggar befolkningens kontroll av statens representanter på alla nivåer. Under ett auktoritärt styre är denna mekanism per definition otillgänglig, vilket innebär att två andra möjligheter kvarstår: vertikal övervakning genom formella medel (vilket, som Putin själv medgett, bara finns på papperet) och korrruption, vilket tjänar som smörjmedel för ett rostigt statligt maskineri. Dessutom är försök att med våld inom ramen för en diktatur ”återställa ordningen” farligt genom att de undergräver själva grunden för Putins personliga makt, som bygger på lojalitet från högt uppsatta medarbetare. Den lojaliteten är ingalunda ovillkorlig och försök att ersätta korrupta vänner med kompetenta chefer kan mycket väl leda till att Putins vänner kommer att vilja ersätta Putin själv. Därav följer Putins omtalade credo om ”stabilitet på personalplanet” och hans ovilja att göra rent hus på personer med inflytande.

Paradoxalt nog leder stärkandet av den politiska regimen (dvs den regim som bygger på Putins personliga makt) till en försvagning av staten och åtgärder för att stärka staten kan leda till en försvagning och rent av att den politiska regimen faller ihop. Denna dynamik har skildrats av den politiske forskaren Neil Robinson, som särskiljer statsuppbyggnad och regimuppbyggnad. I viss mening är diktatorn intresserad av att stärka staten: till exempel ger återställande av det funktionella hos organ som gör att lagar kan genomdrivas det lättare för honom att effektivt ta hand om politiska motståndare. En duglig stat ökar dessutom regimens legitimitet i befolkningens ögon – ingen diktatur kan helt förlita sig på bajonetter. Men när staten stärks slår diktatorn fort huvudet i taket – en omfattande kampanj mot korrruption och utrensning av personal utan demokratisering gör det svårare att härska och till att diktaturens politiska bas anfräts. Upprättandet av en regim baserad på personlig makt, vilket initialt kan sammanfalla med att statens blir mer effektiv, börjar mycket snabbt skava mot denna effektivitet: att slå vakt om diktaturens försämrar statens institutioner. Därför är exempel på framgångsrika diktaturer försvinnande få. Ekonomen Dani Rodrik har påpekat: ”För varje auktoritärt land som haft snabb framgång är det många fler som går kräftgången. För varje president Lee Kuan Yew i Singapore finns det gott om Mobutu Sese Seko i Zaire (numera Demokratiska Republiken Kongo).”

Den logiken är fullt tillämpbar även på Ryssland. I början av 2000-talet lyckades Putin stärka staten: skatteintäkterna ökade, de statliga organens fick ordning på finanserna, och ett enda rättsligt system för hela landet infördes. Men framstegen upphörde snabbt och ersattes med sällsynta lokala framgångar mot en bakgrund av allmän stagnation, på en del håll till och med tillbakagång. Målet med regimbyggande gick före statsuppbygget. Det var så gråzonen med inte helt privata och inte helt statliga organisationer uppstod. Fram till helt nyligen var Jevgenij Prigozjin en av dem som hade sin hemvist där.

Putin omgiven av en mängd Prigozjin

I fallet med Wagnergruppen överlappades det som präglade ”det ryska systemet” med de typiska dragen hos privata militära företag. PMF:n brukar i allmänhet pendla i riktning mot en gråzon av korrupta regeringskontrakt, gamla nätverk av veteraner, internationella äventyrligheter och operationer i det fördolda som är enkla att förneka. Den sortens gråzoner finns också i demokratier, även om de har långt mindre betydelse än i Ryssland. Wagnergruppens subversiva agerande i Afrika skiljer sig därmed inte så mycket från de äventyrligheter som det brittiska [PMC Sandline](#) och dess grundare Tim Spicer och Simon Mann ägnar sig åt. Invasionen i Ukraina innebar att Wagner började anta en annan funktion, som mer liknade amerikanska Privata militära företag: rekrytering av soldater för mer omfattande imperialistiska krig utan behov av någon allmän mobilisering. Det fattades soldater för Ryssland i

Ukraina på samma sätt som det fattades soldater för USA i Irak och Afghanistan: i båda fall blev PMF lösningen på personalfrågan.

PMF-modellen i sig (som strider mot det fundamentala för moderna stater – centralisering och monopolisering av våldsutövande) är något organiskt i Putins sätt att härska. Det är inte förvånande att PMF spelat en avgörande roll i kriget i Ukraina.² Wagnergruppen har förstås unika drag: i inget annat land täcker PMF alla militära enheter, inklusive flyget – inte heller rekryterar de fångar med löfte om benådning när kontraktet utlöpt; inget annat PMF finansieras via korrupta statliga kontrakt, vilket fått till följd att eländiga frukostar levereras till utbildningsläger och soldatbaracker; ingen annan ägare till ett PMF är inblandad i så många olika sorters provokationer på samma gång – ägare av en trollfabrik, ett nätverk av tabloider för politiska attacker, osv. I det avseendet är Prigozjin och Wagner produkter av putinismen, inte bara uttryck för en internationell trend av ökad betydelse för privata militära bolag.

Än viktigare var emellertid att den speciella politiska miljö Prigozjin opererade i också haft Putin som tillskyndare. Wagners myteri exponerade den ryska statens svagheter. Bakom putinismens monolitiska fasad av finns klaner, nätverk och bolag med egna mål. De är fullt kapabla att driva landet till sammanbrott och inbördeskrig. Säkerhetsstyrkorna består inte bara av olika företag utan har också olika beskyddare. Bara att Wagner-myteriet var tänkt att slå ner av ... Ramzan Kadyrovs "Achmat"-bataljon säger åtskilligt. Det är lätt att tänka sig en situation där Kadyrovs styrkor själva iscensätter ett myteri och att den reguljära armén sätts in för att kuva det. Plötsligt kommer det att visa sig att den reguljära armén själv består av regionala frivilliga enheter, grupperingar ur andra PMF som försvarsministeriet tagit kontroll över, osv.

En förändring av Ryssland i demokratisk riktning som inte åtföljs av en upplösning av staten liknande det som skedde på 1990-talet skulle vara rena miraklet. Och ytterst kan samtidigt bara en förändring till demokrati ge upphov till en stark, duglig stat i Ryssland. Putins modell av auktoritärt statsbyggande har visat vad den går för efter 23 år: bombningen av motorvägen nära Voronezj, de döda piloterna, en biträdande försvarsminister uppläxad av en f d kriminell, som nu leder en armé av kriminella. "Ryssland behöver en stark stat och måste skaffa sig det."

[*Ilja Matvejev är akademiker inriktad på rysk och jämförande nationalekonomi. Hans arbeten har publicerats i South Atlantic Quarterly Journal of Labor and Society, Europe-Asia Studies, East European Politics och andra tidskrifter. Han har medverkat i Jacobin, open-Democracy och andra media. Han är medlem av Öppna Sociologiska Laboratoriet, en grupp ryska samhällsvetare som studerar post-sovjetiska samhällen ur ett kritiskt perspektiv. Matvejev tillhör också Alameda Institute, ett nytt forskarnätverk av vänsterintellektuella.*]

Översättning: Björn Erik Rosin.

Lästips

Se även intervjun med Matvejev: [Prigozjins kupp försök har visat på Putins sårbarhet](#) (juli 2023).

Om Wagnergruppen:

[En legosoldats bekännelser](#). Intervju med f d befälhavare i Wagnergruppen (april 2022)

Dorman, Lecot: [Jevgenij Prigozjin, oligarken bakom Wagnergruppen](#) (oktober 2022)

Emmanuel Grynszpan: [Hackare blottlägger Wagnergruppens imperium](#) (april 2023)

² Wagnergruppen var tidigt inbegripen i striderna i östra Ukraina våren 2014.

Mills, Hartley, Goding: [Dags kasta ut Wagnergruppen från Afrika](#) (juli 2023)

Timothy Snyder: [Prigozjins marsch mot Moskva](#) (juli 2023)

J Brooks Spector: [Efter Prigozjin hopar sig frågorna om vad som ska hända med Putins Ryssland](#) (juli 2023)

Svenska Wikipedia: <https://sv.wikipedia.org/wiki/Wagnergruppen>

På SvtPlay finns dokumentären [Wagnergruppen – Putins hemliga legosoldater](#) (tillgänglig till 4 juni 2024)